

ПОЗАКЛАСНІ ЗАХОДИ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ У СТАРШОКЛАСНИКІВ БЕРЕЖЛИВОГО СТАВЛЕННЯ ДО ПРИРОДИ

Одне із основних завдань упровадження в практику національної школи України нової парадигми освіти і виховання пов'язане з необхідністю суттєвого підвищення рівня екологічної культури особистості. Екологічна культура як якість особистості, передбачає єдність знань екологічного змісту, уявлень про зв'язки та залежності в природі і місце людини в навколишньому світі, інтересу до спілкування з природою, вмінь і навичок природоохоронної діяльності, морально-естетичної мотивації ставлення до природи, негативного відношення дій, які завдають шкоди природному середовищу.

Важливе місце у цьому процесі належить еколого-ціннісним орієнтаціям як науковій категорії, яка найбільш повно уособлює в собі наслідки екологічного виховання і, водночас, вихідний початок їх подальшого розвитку і саморозвитку.

На думку Г. Пустовіта, формування системи особистісних цінностей щодо природи слід розглядати як систему «узагальнених особистістю важливих для неї ціннісних орієнтирів у її власній поведінці та діяльності в довкіллі, які відповідають рівню її інтелектуального, духовного та фізичного розвитку [4, с. 194]». Спираючись на дані, здобуті в процесі експериментального дослідження, учений виокремлює й характеризує сім основних складових, які забезпечують системність відповідного процесу. До переліку цих складових Г. Пустовіт відносить: власне особистість, оскільки саме її індивідуальні якості є основними і визначальними системоутворювальними чинниками процесу ефективного формування ціннісно-емоційної сфери; ставлення особистості до навколишнього середовища, як один із провідних чинників формування системи її цінностей

у навчально-виховному процесі; комплекс соціально-педагогічних умов, які визначають і, головне забезпечують формування сутнісних характеристик особистості, створюють передумови для удосконалення, корекції чи посилення цілеспрямованих психолого-педагогічних впливів на неї; комплексність, циклічність та довготривалість процесу формування ціннісної сфери особистості, який не може бути завершений повністю на якому-будь етапі і йти весь час прямолінійно. Такі процеси мають характер циклічності, коли завершення попереднього етапу формування цінностей особистості є початком наступного; внутрішня логічна єдність процесу формування ціннісного ставлення до природи, яка виявляється в тому, що її внутрішні та зовнішні соціально-педагогічні чинники здійснюють корегуючий чи спрямовуючий вплив на формування означеної якості; підвищення рівня ефективності процесу формування власної системи цінностей, а отже, усвідомлення та корегування своєї діяльності в довідлі з точки зору її екологічної доцільності; усвідомлення особистістю необхідності зростання рівня надситуативної активності в процесі формування власної системи цінностей [4, с. 190–195].

Аналізуючи з цього погляду доміантні орієнтації школярів на зв'язок з навколишнім середовищем, Г. Тарасенко виокремлює і характеризує основні види ставлення до природи, що складаються в індивіда в процесі навчання, виховання і подальшої трудової діяльності. На її думку, «кожна людина врешті-решт спрямована чи на буденно-споживацький, або на естетичний, чи на ідеально-творчий характер взаємовідносин із природою, чи ж на еkleктичний їх варіант [5, с. 170–171]».

Звідси випливає закономірний висновок: без розуміння природи як цінності будь-яка діяльність стосовно неї, вияв будь-якої потреби набувають буденно-утилітарного характеру. Та й педагогічне інструментування виховного впливу неминує примітивізується. Це зумовлює нагальну потребу включити проблему ціннісного освоєння природи в орієнтири екологічного виховання сучасної молоді [5, с. 171].

Як доводять І. Зверев, І. Суравєгіна [1], Л. Печко [2], ставлення до природи є фундаментальним і всеохоплювальним виміром особистості, якщо виражається категорією не корисності, а універсальності. Спрямоване на взаємодію з природою означене ставлення підвищує аксіологічний потенціал природи і особистості [1, с.8].

Водночас, як свідчать результати нашого дослідження, реально, особистісно і суспільно значущі цінності природи далеко не завжди стають набутокм дітей і молоді. Для цього існує немало причин. Перша з них – споживацькі установки та відповідне їм ставлення до природи, яке протягом тривалого часу превалювало в людській свідомості і поведінці та значною мірою превалює і сьогодні. Антропоцентризм у стосунках із природою здає свої позиції вкрай повільно. Звідси і зміщення уявлень про істинні та уявні цінності природи. Людина характеризується як самоцінність, а значення тих чи інших природних об'єктів і явищ вимірюється ступенем їх корисності людині: те, що не приносить їй вигоди, класифікується як антицінне. Це призвело не тільки до розширення меж світової екологічної кризи, але й до поглиблення моральної кризи в індивідуальних стосунках людини з природою.

Ми цілком поділяємо думку Г. Тарасенко про те, що домінування утилітарних цінностей, навіть наукове знання про природу, перетворюється на бездуховне. «Вчителю потрібно зрозуміти, – наголошує Г. Тарасенко, – що всяке знання про природу має мати ціннісну основу, органічно поєднувати об'єктивно-наукове і суб'єктивно-ціннісне. Поза духовним осягненням цінності пізнання природи підкоряється однозначному детермінізму і вбачає в ній лише матеріал для реалізації людських потреб. Піднісши себе як людину на найвищий щабель в ієрархії суспільних цінностей, вихованець відразу ж викривляє перспективу власного погляду на природу і, як результат, підсвідомо заперечує її самоцінність і суб'єктність. Такий ціннісний перекис значно віддаляє його від природи й руйнує духовно-культурні основи розвитку екологічної свідомості [5, с. 172]».

Аналіз цих праць дає підстави стверджувати, що особливою складністю і суперечливістю відзначається процес формування ціннісного ставлення до природи учнів підліткового віку. Це пояснюється тим, що порівняно з учнями попередніх вікових категорій у підлітків розширюються ціннісні уявлення про природний світ, про своє місце в ньому, розвиваються й диференціюються екологічні інтереси, система уподобань стосовно тих чи тих об'єктів довкілля та норм поведінки. Натомість слід також ураховувати, що значна частина підлітків, і передусім старших підлітків, переважно відзначається неадекватними реакціями, дезактивними вчинками, некоординованими нормами поведінки.

Чимала кількість праць Є. Петухова присвячена вивченню особистості підлітка: учнів загальноосвітньої школи, профтехосвіти. У своїх працях він класифікує педагогічну занедбаність учнів різного віку. Ці дослідження відображені у статтях та методичних рекомендаціях для вчителів щодо перевиховання учнів молодших, середніх та старших підлітків, які характеризуються різними стадіями педагогічної занедбаностями. Є. Петухов вважав, що підвищення рівня вихованості дитини, підлітка, юнака лежить через організацію роботи педагогічних колективів школи з батьками учнів [3].

Таким чином, із розширенням простору наукового пошуку створено необхідне підґрунтя як до подальшої розробки теоретичних аспектів проблеми, що досліджується, так і до визначення напрямів і засобів застосування цих здобутків у практиці роботи загальноосвітньої школи.

Значну роль у розв'язанні цього завдання відіграв розроблений нами інтегративний факультативний курс «Природні скарби фольклору». Орієнтований на підлітків сьомих – восьмих класів, обсягом 16 занять, означений курс ґрунтувався на діяльнісному підході до реалізації завдань дослідження. Переваги його полягали в тому, що він відзначався високою цілісністю фольклорного змісту, систематизував знання в галузі українського фольклору, що містять значні резерви екологічного впливу на особистість.

Не можна також не зважити на ту обставину, що з упровадженням його створилися додаткові можливості врахування індивідуальних особливостей учнів підліткового віку, задоволення запитів та інтересів підлітків, їх прагнення до самовиявлення в різних формах пізнавальної практичної діяльності екологічного спрямування.

Організація означеного курсу розпочалася з укладання програми. Вона була скомпонована з позиції примата загальнолюдських цінностей, визнання внеску фольклору в розвиток екологічної культури людства.

Практична реалізація програми інтегративного навчального курсу являла собою взаємозв'язок діяльності педагогів і підлітків, спілкування, оснований на принципі педагогічного співробітництва, рівності, партнерства, уміння дорослого стати на позицію підлітка, зрозуміти його стан. Такі суб'єкт–суб'єктні стосунки сприяли розвиткові співтворчості педагогів і підлітків у здійсненні завдань дослідження. Змістову сторону програми склали спеціально відібрані зразки фольклору, фольклорні свята, що розкривають сутність екологічних цінностей і виховують усвідомлене дбайливе ставлення до них. Інтегративний курс забезпечив можливість максимального розкриття потенціалу уроку та інших форм організації навчально-виховного процесу загальноосвітньої школи в аспекті формування в підлітків ціннісного ставлення до природи.

Однією з форм роботи по екологічному вихованню із старшими школярами є прес-конференція. Вона організовується у формі рольової гри-бесіди членів делегацій або фахівців з питань охорони навколишнього середовища з представниками преси – кореспондентами різних газет, журналів, радіо, телебачення, кіно- і фоторепортерами. Виконання цих ролей створює у підлітків уявлення про міжнародні організації, установи країни, які контролюють діяльність по охороні навколишнього середовища, а також про засоби масової інформації, поширюючи знання по охороні природи серед населення.

Ефективним засобом у формуванні екологічного мислення є різноманітні форми навчання: вирішення і самостійне складання екологічних кросвордів з метою вивчення, пізнання екологічних термінів і законів, екологічні задачі та ток-шоу, де учні набувають вмінь і навичок вироблення раціональних нестандартних рішень.

Таким чином використання розроблених форм і методів роботи сприяють позитивним змінам у вихованні відповідального ставлення до природи в учнів старшого підліткового віку. Наше дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми. Ряд питань потребують ґрунтовних досліджень, особливої уваги заслуговує проблема дослідження неперервності і наступності ставлення до природи учнів різних вікових категорій.

Література:

1. Отношение школьников к природе / Под ред. И. Д. Зверева, И. Т. Суравегиной – М.: Педагогика, 1988. – 128 с.
2. Печко Л. П. Отношение к природе в системе эстетической культуры старшеклассника / Целостный процесс эстетического развития личности: Всесоюз. науч.-практ. сем. 18-21 апреля 1989 г. Херсон. – М., 1989. – С. 142 – 143.
3. Петухов Е. И. Методические материалы к изучению личности подростка – учащегося ПТУ, склонного к правонарушениям и разработки мер ранней профилактики. – Херсон, 1981.
4. Пустовіт Г. П. Теоретико-методичні основи екологічної освіти і виховання учнів 1-9 класів у позашкільних навчальних закладах: Монографія – К. – Луганськ: Альма-матер, 2004. – 540 с.
5. Тарасенко Г. С. Естетична цінність природи в системі стратегічних орієнтирів екологічного виховання // Педагогіка і психологія. – 1997. – №1. – С. 170 – 177.